

NARODOWE CENTRUM KULTURY
ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH
ZAKŁAD NARODOWY im. OSSOLIŃSKICH

Prezentacja oryginału KONSTYTUCJI 3 MAJA

Ekspozycja czynna
2 – 16 maja 2007
wtorek – niedziela w godz. 10⁰⁰ – 17⁰⁰
Sale „Pod Kopułą”
wstęp wolny

Opracowanie i projekt graficzny: Małgorzata Orzel • Redakcja: Małgorzata Orzel, Łukasz Koniarek
Wydawca: Zakład Narodowy im. Ossolińskich • Skład: DEWI-ART, Wrocław • Druk: JAKS, Wrocław, ul. Bogedaina 8
Dobór obiektów ze zbiorów ZNI; opisy: Elżbieta Baran, Barbara Butent-Stefaniak, Beata Długajczyk, Arkadiusz Dobrzyński,
Mariusz Dworsatschek, Joanna Grześkowiak, Łukasz Koniarek, Maciej Matwijów, Małgorzata Mikula, Dorota Sidorowicz
Konservacja i oprawy: Mariusz Jaskulski, Katarzyna Fronczek

2 – 16 maja 2007
Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Uchwalona przez Sejm Czteroletni w 1791 r. „Ustawa Rządowa”, zwana „Konstytucją 3 Maja”, była pierwszą w Europie ustawą zasadniczą. W pracach nad przygotowaniem jej treści brali udział m.in. Stanisław Małachowski, Hugo Kołłątaj i Ignacy Potocki, a patronował im sam król, Stanisław August Poniatowski. Konstytucja normowała wszystkie dziedziny życia państwowego w Rzeczypospolitej. Ustawa osłabiła pozycję magnaterii, zapewniła prawo wyborcze również mieszczańom, umożliwiła ich nobilitację za zasługi dla kraju. W miastach królewskich zapewniono mieszczańom wolność osobistą oraz możliwość sprawowania urzędów. Niewiele zmian wniosła „Ustawa” w położenie chłopów. Rozciągnięto nad nimi opiekę prawa i rządu krajowego. Naczelnym organem władzy pozostał Sejm, któremu zapewniono pełnię władzy ustawodawczej, prawo stanowienia budżetu i podatku oraz pełną kontrolę rządu. Zniesiono *liberum veto* i zakazano konfederacji. Wprowadzono zasadę dziedziczenia tronu oraz osobistej odpowiedzialności monarchy. Konstytucja miała stanowić punkt wyjścia do dalszych reform państwowych i gospodarczych.

Jej uchwalenie wywołało natychmiastowy sprzeciw magnaterii, która pod wodzą hetmanów Szczęsnego Potockiego i Ksawerego Branickiego, pod auspicjami carycy Katarzyny II, zawiązała konfederację targowicką, a Konstytucję w połowie 1792 r. obalono.

Mimo burzliwych losów, Konstytucja 3 Maja, stała się swoistą narodową relikwią, symbolem polskiej państwowości, ideałem praw.

216-ta rocznica uchwalenia Konstytucji 3 Maja, jest okazją do prezentacji w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich oryginału „Ustawy Rządowej”, przechowywanej w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Obok Konstytucji pokazywane są oryginalne obiekty, pochodzące ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

Z kolekcji ossolińskiej wybrano kilkadziesiąt eksponatów, które zilustrować mają zarówno sam akt uchwalenia Konstytucji, jak i jej recepcję w kulturze, literaturze i polskiej tradycji politycznej.

Jest to pierwsza prezentacja oryginału Konstytucji 3 Maja we Wrocławiu.

Spis obiektów ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

RĘKOPISY

- Diariusz obrad Sejmu Czteroletniego 1789 r. Rkps 4944/I t. IV k. 2
- Prospekt, według którego ma być napisane i ułożone Prawo Polityczne Narodu Polskiego czyli Ustawa Rządowa (autorstwa ks. Hugona Kołłątaja) z okresu Sejmu Czteroletniego. Rkps 1778/III k. 25
- „Asekuracja” – deklaracja poparcia dla Ustawy Rządowej, podpisana przez posłów sejmowych i senatorów 2 V 1791 (fotolitografia). Podpisani m.in. Stanisław Małachowski referendarz koronny i marszałek Sejmu Czteroletniego, Adam Krasiński biskup kamieniecki, Ignacy Potocki marszałek wielki litewski, Tomasz Wawrzecki, Stanisław Kostka Potocki. Rkps akc. 158/85
- Gazeta pisana z Warszawy 4 V 1791 r. z informacją o uchwaleniu Konstytucji 3 Maja (oryginał). Rkps 857/I k. 24
- Relacja Aleksandra Sapiehy kanclerza w. litewskiego i przewodniczącego Departamentu Interesów Zagranicznych dla posła polskiego w Dreźnie o wypadkach 3 maja w Warszawie (oryginał), Warszawa 5 V 1791 r. Rkps 6850/I t. 3 s. 110-111
- Uniwersał marszałków Sejmu Czteroletniego Stanisława Małachowskiego i Kazimierza Nestora Sapiehy informujący o uchwaleniu Konstytucji 3 Maja, Warszawa 7 V 1791 (druk). Rkps 17758/III k. 66
- List króla Stanisława Augusta Poniatowskiego do posła smoleńskiego Eydziatowicza 22 V 1791, z wyrażeniem żalu, „żeś WPan nie był uczestnikiem dzieła Naszego die 3 Maji wykonanego” (oryginał). Rkps 12046/III s. 61
- „Oznaczenie deputacyi do napisania Codicis Civilis et Criminalis dla Prowincyi Koronnych” 28 VI 1791. Rkps 1779/III k. 1
- List Stanisława Szczęsnego Potockiego generała artylerii koronnej do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego 30 V 1791 r. z krytyką Konstytucji 3 Maja (odpis). Rkps 551/I k. 48
- „Forma prawdziwego wolnego Rządu przez Targowic[k]ą Konfederacyą ułożona w Tulczynie […]” 1792. Parafraza Konstytucji 3 Maja, ośmieszająca program obozu zachowawczego w Polsce. Rkps 11920/III s. 209-216
- „Mowa jw. [Franciszka Ksawerego] Branickiego hetmana w. kor. do najjaśniejszey imperatorowy Wszech Rossyi” 1792 z potępieniem dzieła Sejmu Czteroletniego i deklaracją wierności dla Katarzyny II (druk) Rkps 11918/III s. 351

STARE DRUKI

- Hugo Kołłątaj: *Do Stanisława Malachowskiego referendarza koronnego o przyszłym sejmie Anonima listów kilka*. Cz. 1-4. Warszawa, Michał Gröll, 1788-1790. Sygn. XVIII-55.332
- Sejmiki. Prawo uchwalone dnia 24 marca 1791. [Warszawa, b. dr., po 24.03.1791]. Sygn. XVIII-7015
- Prawo pod tytułem: Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej, uchwalone dnia 18 kwietnia roku 1791. Warszawa, Michał Gröll, [po 18. 04. 1791]. Sygn. XVIII-56.851
- Ustawa rządowa. Prawo uchwalone dnia 3 maja roku 1791. Warszawa, Michał Gröll, [po 3.05.1791] Sygn. XVIII-6968
- Ustawa rządowa. Prawo uchwalone dnia 3 maja roku 1791. Warszawa, Piotr Dufour, [po 28. 06.1791] Sygn. XVIII-7660
- Stanisław August Poniatowski *Mowa Jego Królewskiej Mości dnia 3 maja 1792 r. w kościele Świątego Krzyża miana*. [Warszawa, b. dr.], 1792. Sygn. XVIII-21.846
- [Ignacy Potocki, Franciszek Ksawery Dmochowski]: *O rokoshu pod Targowicą rzecz krótka*. [Warszawa, Piotr Zawadzki, 1792]. Sygn. XVIII-12.004
- Hugo Kołłątaj, Ignacy i Stanisław Potoccy, Franciszek Ksawery Dmochowski: *O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 maja 1791*. Cz. 1-2. Metz [właśc. Kraków, Jan Maj], 1793. Sygn. XVIII-8431

DRUKI XIX-XXI w.

- Konstytucja 3 Maja 1791 roku z uwagami podawanemi jej twórcom w 1789 roku oraz dwoma późniejszymi teżje konstytucji ocenieniami Lipsk, E.L. Kasprowicz, 1865. Sygn. 53.910
- Konstytucya z dnia 3 Maja 1791 r. (Dosłowny przedruk) Kraków, nakł. Redakcyi „Gazety Krakowskiej”, 1883. Sygn. 80.867
- Konstytucja 3-go Maja 1791 r. (w streszczeniu) Na pamiątkę uroczystego obchodu w setną rocznicę jej ogłoszenia Lwów, [b.w.], 1891. Sygn. 220.980
- Konstytucja 3-go Maja 1791 roku. Pieśni narodowe [Warszawa, b.w., 1916]. Sygn. 145.888
- Konstytucja 3 Maja 1791 r. Współwydana z: Stanisław Staszic „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego” oraz Hugo Kołłataj „Listy Anonima”. Objaśnił i przedmową poprzędził Henryk Mościcki Warszawa, Wydaw. Księgarni J.Lisowskiej, [1924]. Sygn. 166.396
- W.W. [krypt.] Konstytucja Trzeciego Maja. Wykład popularny. Kraków, nakł. Towarzystwa Szkoły Ludowej, [ok. 1926]. Sygn. 462.652
- Konstytucja 3 Maja 1791 r. (oryginalny tekst) oraz Deklaracja Stanów Zjednoczonych Grodno, nakł. Polskiej Drukarni Kresowej, 1928. Sygn. 239.041
- Konstytucja 3-go Maja. Materiały do obchodów 150-tą rocznicę. Opracował Jerzy Ciepiewolski, Londyn, [b.w.], 1941. Sygn. 613.442
- Jan Godowski Konstytucja Trzeciego Maja Hanower, Wydaw. Polskiego Związku Wychodźstwa Przymusowego, 1946. Opracowanie dotyczące konstytucji. Sygn. 638.961
- W.W. [krypt.] Konstytucja Trzeciego Maja. Wykład popularny Kraków, nakł. Towarzystwa Szkoły Ludowej, [ok. 1926]. Sygn. 462.652
- New constitution of the government of Poland established by the revolution the third of May, 1791 Warszawa, Zamek Królewski, 1991 Wydanie faksymilowe. Oryginał ukazał się w Londynie w 1791 roku. Sygn. 651.409
- Konstytucja 3 Maja Opracował Jerzy Kowceki, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. Sygn. 325.540
- Konstytucja 3 Maja 1791 Wprowadzenie naukowe Juliusz Bardach, Warszawa, Wydaw. Sejmowe, 2001. Sygn. 71.462

MEDALE, MONETY i ŻETONY

Epoka stanisławowska

- Medal z popiersiem Stanisława Augusta wybity na cześć uchwalenia Konstytucji 3 Maja (kopia), na rewersie dewiza: TERRORE LIBERA // EX PERHONORIFIGO COMITORUM // DECRETO D. III MAY // MDCCXCLI, autor Joann Georg Holzhzey, 1791 r., biały metal, posrebrzany. Nr inw. G 2183, G 2188;
- Medal wybity na cześć twórców Konstytucji 3 Maja, na awersie popiersie króla, na rewersie napis: S.A.R. // ET COMITIA // REI PUBLICE // POLON: VOVERUNT // III. MAII MDCCXCLI[…], autor nieznanzy, 1791 - 1792 r., srebro. Nr inw. G 492
- Medal wybity na cześć Stanisława Małachowskiego, na awersie popiersie marszałka, na rewersie napis: QUO IN // GERENDO MUNERE // MARESCHALCI // COMITIORUM VIRTUTI, // PRUDENTIA ET EXEMPLE // MULTA MALA AVERTIT A //EPUBLICA MULTISSIMA [...], autor nieznanzy, 1790 r., srebro. Nr inw. G 489
- Talar koronny z 1777 r., z popiersiem Stanisława Augusta na awersie i herbem Rzeczypospolitej na rewersie, srebro. Nr inw. C 1283
- Talar koronny z 1779 r., srebro. Nr inw. C 1284

100- lecie uchwalenia Konstytucji

- Medal upamiętniający 100. rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja, na awersie trójpolowy herb Rzeczypospolitej, na rewersie herb czteropolowy nawiązujący do czasów stanisławowskich, autor Aleksander Schindler, 1891, biały metal. Nr inw. G 995a, G 995b
- Medalik z uszkiem wybity z okazji 100. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, na awersie włościanin i szlachcic, na rewersie orzeł ze spletanymi skrzydłami, autor nieznanzy, srebro, 1891 r. Nr inw. G 1001, j.w. wybity w brązie, nr inw. G 1967
- Medalik wybity dla upamiętnienia 100. rocznicy uchwalenia konstytucji 3 Maja z dewizą „NIECH POKOLENIA POKOLENIOM PODAJĄ PAMIĄTKĘ DNIA TEGO”, autor nieznanzy, 1891 r., biały metal. Nr inw. G 997, j.w., wybity w brązie, nr inw. G 998
- Medal „W stuletnią rocznicę Konstytucji”, na awersie herb Rzeczypospolitej, na rewersie tarcza z Orłem, broń powstańcza i kłos, autor nieznanzy, 1891, biały metal. Nr inw. G 2048

- Medal upamiętniający 100. rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja, na awersie anioł z księgą Konstytucji wsparty o tarczę z trójpolowym godłem Rzeczypospolitej, na rewersie napis w języku polskim i angielskim: 1791-1891 // W 100 ROCZNICĘ // TWÓRCOM I OBROŃCOM // USTAWY 3 MAJA // POLACY W AMERYCIE [...], autor nieznanzy, 1891, brąz. Nr inw. G 1003

- Medal – pamiątka z obchodów 100. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja wśród Polonii Amerykańskiej, na awersie napisy i dewiza „JEDEN ZA WSZYSTKICH // WSZYSCY ZA JEDNEGO”, na rewersie trójpolowy herb Rzeczypospolitej i napis „BOŻE ZBAW POLSKĘ”, autor nieznanzy, 1891 r., brąz. Nr inw. G 996
- Medal „PAMIĄTKA // STULETNIJ ROZCNICY”, na awersie postaci włościanina, szlachcica i mieszczanina podający sobie dłonie, na rewersie postać kobieca z tarczą, na której trójpolowe godło Rzeczypospolitej, w tle Wawel; autor nieznanzy, medal wydany nakładem M. Kurmatowskiego z Krakowa, 1891, brąz. Nr inw. G 993a, G 993b
- Medal „W STULETNIĄ ROZCNICĘ // KONSTYTUCYI // 3 MAJA 1791”, na awersie wieniec z napisem, na rewersie czteropolowy herb Rzeczypospolitej otoczony promieniście ułożonymi herbami ziem polskich, autor nieznanzy, 1891 r., brąz. Nr inw. G 1004, G 2223
- Medalik z uszkiem wydany z okazji 100. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, na awersie dwupolowy herb Rzeczypospolitej, na rewersie napisy, autor nieznanzy, 1891 r., żółty metal pozłacany – nr inw. G 1000; wybity w brązie – nr inw. G 999

125-lecie uchwalenia Konstytucji

- Pamiątkowa klipa z dewizą „NA // PAMIĄTKĘ // WIEKOPOMNEJ // UCHWAŁY // KONSTYTUCJI // 3^{MD} MAJA 1791R.”, wybita z inicjatywy Warszawskiego Towarzystwa Numizmatycznego, autor Stanisław Witkowski, wykonawca Jan Knedler, 1916 r., srebro. Nr inw. G 1682
- Medal z dewizą „NA // PAMIĄTKĘ // WIEKOPOMNEJ // UCHWAŁY // KONSTYTUCJI // 3^{MD} MAJA 1791R.” wybity z inicjatywy Warszawskiego Towarzystwa Numizmatycznego, autor Stanisław Witkowski, wykonawca Jan Knedler, 1916 r., biały metal. Nr inw. G 6306
- Medal wybity dla upamiętnienia wmurowania przez władze Uniwersytetu Warszawskiego pamiątkowej tablicy trzociomajowej w ścianę Ogrodu Botanicznego, na awersie godło Uniwersytetu, na rewersie widok Kapliczki 3 Maja z tablicą, autor nieznanzy, wykonawca Jan Knedler, 1916 r., żółty metal patynowany. Nr inw. G 1690, wybity w brązie, nr inw. G 1006, z uszkiem do zawieszania, biały metal. Nr inw. G 1007
- Medal „Twórcom Wiekopomnej Konstytucji 3° Maja”, na awersie Orzeł, na rewersie popiersia S. Małachowskiego, H. Kołłątaja i I. Potockiego, autor Józef Chyliński, 1916 r., biały metal patynowany. Nr inw. G 1005

Współczesne

- Medal wybity z okazji 200. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, na awersie Orzeł III RP, na rewersie herb Rzeczypospolitej z czasów stanisławowskich, autor Ewa Olszewska-Borys, 1991 r. brąz. Nr inw. G 6237
- Medal wybity z okazji 200. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja przez Polish American Numismatic Association, autor Leon Kawecki (USA), 1991 r., brąz. Nr akc. 22.241/4/03
- Plakieta „Twórcy pierwszej w Europie konstytucji”, na awersie portrety Stanisława Augusta, Stanisława Małachowskiego i Ignacego Potockiego, na rewersie księga z datą ogłoszenia Konstytucji, szabla i pióro, autor Zbigniew Łukowiak, 1991 r., brąz. Nr G 6036, nr akc. 20.051/91

RYSUNEK i GRAFIKA

- Zaprzysiężenie Konstytucji Trzeciego Maja, rysunek tuszem Józefa Peszki, I ćwierć XIX w. I.g. 5302
- Narody są nieśmiertelne* – scena alegoryczna przedstawiająca ruchy wolnościowiwe w Polsce w latach 1791-1830, litografia Józefa Cholewicza, fragmentami podkolorowana kredką, według rysunku Józefa Peszki, 1831 r. I.g. 14131
- Przywódcy Targowicy i Konfederacyi Radomskiej: Rejtan-Korsak*, pocztówka. Fragment obrazu Jana Styki „Polonia”. Wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich, Kraków. I.r. 594
- Zaproszenie do Teatru Miejskiego we Lwowie na uroczyste przedstawienie dla uczczenia 125. rocznicy Konstytucji Trzeciego Maja. Okładka litografia, program druk, zakład Pillera-Neumanna we Lwowie, 1916 r. I.g. 28492
- Portret Adama Czartoryskiego, litografia Józefa Sonntaga, według obrazu Józefa Grassiego, przed 1834 r. I.g. 15737
- Portret Hugona Kołłątaja, litografia Jana Feliksa Piwarskiego, według rysunku Jana Nepomucena Głowackiego, przed 1860 r. I.g. 15359
- Portret Tadeusza Kościuszki, litografia Walentego Śliwickiego, według obrazu Józefa Grassiego. Plansza z albumu Aleksandra Chodkiewicza *Portrety wslawionych Polaków*, Warszawa 1820. A.gr. 309/1
- Portret Stanisława Małachowskiego, staloryt z *La Pologne*, 1839-1842 r. I.g. 11515
- Portret Adama Stanisława Naruszewicza, staloryt Camille Huarda, według rysunku Jana Piotra Norblina, ok. 1838-42 r. I.g. 954
- Portret Juliana Ursyna Niemcewicza, litografia wydana przez Jana Sabińskiego, 1852 r. I.g. 877
- Portret króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, mezzotinta Johanna Petera Pichlera, według obrazu Jana Chrzciciela Lampiego, 1791 r. I.g. 30040
- Portret króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, miedzioryt punktowy A. Fogga, według obrazu Marcelego Bacciarellego, wydał Edward Harding, 1798 r. I.g. 22224
- Potret Stanisława Staszica, litografia barwna Antoine’a Maurina, Wydawnictwo Franciszka Daziaro, Warszawa, po 1855 r. I.g. 907
- Portret Stanisława Szczęsnego Potockiego miedzioryt Ignaza Sebastiana Klaubera, według obrazu Jana Chrzciciela Lampiego, 1807 r. I.g. 9721

MAPY

- Angielska mapa Rzeczypospolitej Thomasa Kitchina, wydana w Londynie w 1772 r. przez R. Sayera. Sygn. 1936/C/III
- Mapa Rzeczypospolitej i ziem ościennych po pierwszym rozbiorze, autorstwa Louisa Briona de la Toura, opublikowana w Lipsku w 1775 r. Sygn. 1954/B/II
- Brytyjska mapa Rzeczypospolitej po drugim rozbiorze, opracowana przez Thomasa Kitchina, wydana w Londynie w 1794 r. Sygn. 1927/C/III

